

düşünmüşse de bunu gerçekleştirememiştir. Fethi Tevetoğlu, sonraki yazdıklarını *Miras*'la birlikte *Miras ve Güneşin Ölümü* adıyla yayımlamıştır (1951). *Güneşin Ölümü*'nde şairin 1921'den 1939'a kadar yazdığı şiirler yer almaktadır. Bunlarda eski şiirlerindeki millî heyecanın, coşkunluğun ve uçarı aşkların yerini giderek hayatın geçiciliği, ölüm gibi konular almaya başlamıştır. Koryürek bu yıllarda sadece şiir yazmakla kalmamış, *Erkek Çocuk Doğumları Üzerinde Harbin ve Sair Felâketli Hadiselerin Tesiri* (1934), *Bugünkü Harplerin Başlıca Demografik Etikleri* (1935), *Toptan Göçler* (1935), *Harbin Demografik Kanunları* (1935), *Nüfus Meselesi ve Irkın Korunması* (1936), *Kanuni Sultan Süleyman* (1950) adlı eserleri Türkçe'ye çevirmiştir.

Koryürek hayatının son yıllarında ruhi ve edebî anlamda büyük bir değişim yaşar. Katıldığı isprizizma seanslarında medyum hüviyetiyle irticâlen söylediği ve yakınlarının kaydedtiği şiirler daha sonra *Vâridât-ı Süleyman* adıyla basılmıştır (1949). Kitabın önsözüne ve seanslarda bulunanların ifadelerine göre şair, XVII. yüzyılda Trabzon'da yaşamış Mevlevî dervişi Çedikçi Süleyman Çelebi'nin ruhuyla temasa geçmiş ve ondan gelen ilhamla aruz vezniyle ve eski dille tasavvufî-hikemî şiirler söylemeye başlamıştır. *Vâridât-ı Süleyman* otuz sekiz "Bezm-i Alî"den oluşur. Her "Bezm-i Alî"de Süleyman Çelebi'den ilhamla söylenmiş, tasavvufî mahiyette, bir kısmı nasihat tarzında şiirler yer almaktadır. Kitap yayımlandığında bazı kişiler bunu olağan üstü bir hadise, bazıları ise şarlatanlık olarak nitelen-

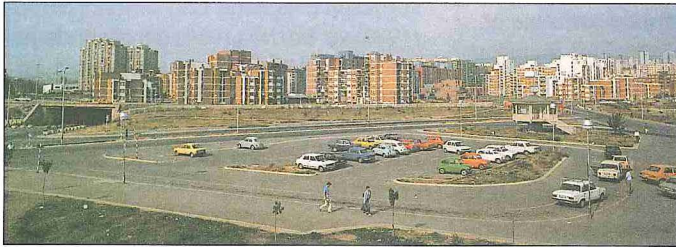
dirmişlerdir. *Vâridât-ı Süleyman*'in oluşumu hikâyesiyle bütün metinlerin tasavvuf açısından ayrıntılı açıklaması Ömer Fevzi Mardin tarafından 819 sayfalık bir külliyat halinde yayımlanmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Enis Behiç Koryürek, *Miras ve Güneşin Ölümü*, Ankara 1951, Fethi Tevetoğlu'nun girişi, s. V-LII; Murad Uraz, *Türk Edip ve Şairleri*, İstanbul 1939, s. 74; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İstanbul 1945, IV, 1287-1291; Ömer Fevzi Mardin, *Vâridât-ı Süleyman Şerhi*, İstanbul 1950-51, I, 3-40; III, 798-807; Ali Hüseyin, "Koryürek, Enis Behiç", AA, s. 85; Hilmi Yücebaş, *Yedi Şairden Hatıralar*, İstanbul 1960, s. 189-208; Yusuf Ziya Ortaç, *Portreler*, İstanbul 1963, s. 129-133; a.mlf., *Bizim Yokuş*, İstanbul 1966, s. 21-25; Ali Çankaya Mücellidoğlu, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara 1968-69, IV, 1575-1586; Samet Ağaoğlu, *İlk Köşe*, [baskı yeri yok] 1978, s. 33-38; Fethi Tevetoğlu, *Enis Behiç Koryürek Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1985; Kenan Akyüz, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, İstanbul 1986, s. 817-819; Osman Selim Kocahanoğlu, *Millî Edebiyat Hareketi ve Beş Hececiler*, İstanbul 1987, s. 84-91; a.mlf. – Pervin Öztabağ, "Koryürek, Enis Behiç", TDEA, V, 399-400; Reşid Halid Göncü, *Bab-ı Ali'nin Hatıra Defteri* (haz. Ayhan Yetkiner), İstanbul 1988, II, 93; Orhan Okay, "Enis Behiç Koryürek", *Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul 1992, XII, 381-383; Hakkı Süha Gezgin, *Edebi Portreler* (haz. Beşir Ayvazoğlu), İstanbul 1997, s. 82-85; Mehmet Behçet Yazar, "Enis Behiç Koryürek", *Yedigün*, sy. 358, İstanbul 1940, s. 17; Tevfik Ararat, "Edebiyat Âleminde Metapsişik Bir Hadise", *Edebiyat Âlemi*, sy. 9, İstanbul 1949, s. 1, 7; sy. 10, s. 1, 7; sy. 11, s. 1, 7; sy. 12, s. 1, 6; sy. 13, s. 1, 6; "Koryürek, Enis Behiç", TA, XXII, 241-242; Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1979, II, 1133; "Koryürek, Enis Behiç", *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, II, 516.

ALÂATTİN KARACA

Priştine ve Prizren'den iki görünüş

KOSANTİNE

(bk. KOSTANTİNE).

KOSOVA

Yugoslavya'ya bağlı özerk bölge iken bugün Kosova'da Birleşmiş Milletler Muvakkat Sivil Yönetimi idaresinde müstakil bir bölge.

Aslı Kosovo olan kelimenin Slav, Bulgar ve Çek dillerinde "karatavuk" mânasındaki *kostan* geldiği ileri sürülür. Osmanlı kaynaklarında bazan "kef" harfiyle "Kösova" şeklinde de yazılmıştır. Kelimenin aslının Kosa, Köse-ova vb. kelimelerden geldiğine dair rivayetler de mevcuttur. *Âşıkpaşazâde*'nin *Târîh*'inde, Neşri'nin *Cihannümâ*'sında ve Hoca Sâdeddin Efendi'nin *Tâcut'tevârih*'inde "Kûsova" şeklinde kayıtlıdır. Balkan yarımadasında meşhur bir ovanın adı olan Kosova XIX. yüzyılın sonlarına doğru başşehri Üsküp olan, Osmanlı Devleti'nin bir vilâyeti olarak görülmektedir.

Kosova ovası Balkan yarımadasının ortasında kuzeybatıdan güneydoğuya doğru uzanır ve 502 km²'lik bir alanı kapsar. Ormanlarla kaplı dağlarla çevrilen ovanın toprakları verimlidir, deniz seviyesinden ortalama yüksekliği 500-600 m. arasında değişir. Havzanın suları birçok küçük ırmaqla bir kısmı önce İbri (Ibar) ve Morava nehirlerine, bunlar aracılığıyla da Tuna'ya, bir kısmı da Drin kolları ile toplanarak Adriya denizine karışır. Kosova'nın özellikle Novobërdo yöresi maden yatakları bakımından çok zengindir. Coğrafi mevkii bakımından orta ve yeni zamanlarda ticaret yollarının birleştiği önemli bir merkez olan Kosova ovası İlkçağ'lardan itibaren tarih boyunca birçok kavmin istilasına uğramıştır. Antik dönemde Kosova bölgesinin Dardania olarak zikredildiği ve milâttan önce IV. yüzyılda burada Dardania Krallığı'nın kurulduğu ileri sürülmektedir. Milâttan önceki asırlardan beri meskûn olan bölge, Roma İmparatorluğu'nun 395 yılında ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırları içinde kaldı. Ortaçağ'ın başlarında Alanlar, Hunlar, Vizigotlar ve Bulgarlar Kosova ovasına hâkim oldular. 547-548'de bölgeye ilk Slav akınları başladı. Güney tarafından yavaş yavaş ilerleyen Slavlar, Balkanlar'ın kuzeybatı kesimine gelen Avarlar'ın baskısıyla dağıldılar. Ko-

sova Avar etkisi altına girdi. VII. yüzyıl ortalarında Sırp ve Hırvatlar'dan oluşan Slavlar, Karadağ'ın sınır bölgelerinden Kuzey Arnavutluk'a girdiler. Bir yandan Bizans'ın baskısı, öte yandan X. yüzyılın ilk yarısında Bulgar istilâsı yüzünden Kosova bölgesinin bazı kısımları Sırp, Bulgarlar ve Bizanslılar arasında zaman zaman el değiştirdi. Batıdan Arnavutlar Kosova'ya doğru yayılmaya başladı. Ardından burası bazan Sırp banlarının hâkimiyetine geçti, bazan da Bizans'a tâbi banlar tarafından idare edildi. Sırp'ların tam olarak Kosova'ya doğru yayılmaları XII. yüzyılın sonlarında başladı. 1160'lı yıllardan itibaren Kosova'nın kuzeyine düşen Rascia (Raška) topraklarında bir hânedan kuran Stefan Nemanja, 1196'da krallıktan ayrılıncaya kadar Doğu Kosova'yı ele geçirmişti. Oğlu Stefan da Batı Kosova'nın büyük bölümünü hâkimiyeti altına aldı ve böylece Kosova, Sırp Krallığı'nın idaresi altına girdi (1216).

Osmanlılar zamanında Kosova ovasına ilk önemli hareket 1388'de Yaralı Doğan Bey tarafından yapıldı. Osmanlı kaynaklarına göre, Osmanlı akıncılarının Ploçnik'te yenilmesi üzerine I. Murad'ın emriyle Çandarlı Ali Paşa Tuna sahillerine kadar olan bölgeyi vurmuş, bu arada Kosova'nın Sırp hâkimine de haber göndermiş ve Osmanlı himayesini kabul etmesini bildirmişti. Fakat onun bu teklifi reddetmesi üzerine Doğan Bey Kosova'ya bir yağma harekâtı yapmış ve pek çok esir almıştı. Bunun üzerine Sırp banı gönderdiği bir elçiyle esirlerin iadesi halinde bir kale verme vaadinde bulunmuştu (Hoca Sâdeddin, I, 113).

Sırp Kralı Lazar'ın öncülüğünde Osmanlılar'a karşı oluşturulan müttefik kuvvetlerin 1389 yılında yenilmesiyle (bk. KOSOVA SAVAŞLARI) Osmanlılar Balkanlar'da daha kalıcı olarak yerleşmiş ve Sırp Krallığı Osmanlı tâbiyetine girmişti. I. Murad'ın savaş sırasında öldürülmesi üzerine bu padişahın iç organları şehid olduğu yere gömüldü ve buraya Meşhed-i Hudâvendigâr denildi. Yıldırım Bayezid, yeni Sırp kralı Stefan'a kendisine bağlılık yemini ettirerek Güney Kosova yöresini uç beyi Paşa Yiğit'in idaresine verip Anadolu'ya döndü. O sırada burası Üsküp sancağına bağlıydı. Kosova topraklarının büyük bir bölümünü elinde tutan Vuk Branković 1392'de Üsküp'ü Osmanlılar'a bırakmak zorunda kaldı. Bu kesim, Menemen dolaylarından getirilen Türkler ve Anadolu'dan gelen Tatarlar'la iskân edilmeye

başlandı (Âşıkpaşazâde, s. 74). Vuk Branković'in I. Bayezid'e karşı muhalif bir tavır içine girmesi üzerine 1395 veya 1396'da toprakları elinden alındı ve Osmanlılar'ın sadık müttefiki Stefan'a verildi. Birkaç yıl sonra bu topraklar Osmanlı hâkimiyetini tanıyan Vuk'un oğullarına iade edildi ve Osmanlı etkisi daha kuvvetli şekilde yerleşti. Fetret devrinde (1402-1413) Kosova bölgesi bir süre için Osmanlı nüfuzundan çıktı; bu durum 1439'a kadar sürdü. Bu tarihte Semendire'nin zaftıyla bütün Sırbistan doğrudan Osmanlı hâkimiyetine girince Kosova da Osmanlı topraklarına katıldı.

Kosova'nın, Türk tarihinde II. Kosova Savaşı'na sahne olması bakımından ayrıca önemi vardır. Macar Kralı Janos Hunyadi'nin önderliğinde Sırp'lar hariç müttefik Haçlı güçleriyle yapılan savaş üç gün sürdü, sonunda Janos kaçmak zorunda kaldı. Bu savaşta tarafsız kaldıkları için Sırp'ların elindeki topraklara dokunulmadı. Bu sebeple Kosova sahrasının kuzey sınırlarını teşkil eden Vulçitrin (Vuçitern) yöresi Sırp'ların elinde kaldı. 1455'te Fâtih Sultan Mehmed Novobërdo, Trepça, Lap vadisini ele geçirdi; Kosova'nın diğer bazı kasabaları da alındı. Böylece Kosova'nın tamamı Osmanlı idaresi altına girmiş oldu.

XV. yüzyıl ortalarından itibaren önemli olaylara sahne olan Kosova sahrasının, Fâtih Sultan Mehmed devri sonlarında düzenlenen tahrir defterlerine göre (880/1475) Rumeli beylerbeyliğine bağlı Vulçitrin ve Üsküp sancakları dahilinde kaldığı ve çeşitli nahiyelere ayrıldığı anlaşılmaktadır. II. Bayezid zamanına ait 892 (1487) tarihli defterde ise Vulçitrin'in sancak merkezi olduğu ve Kosova bölgesinin önemli bir kısmının bu sancak dahilinde kaldığı görülmektedir. XVI. yüzyılın ilk yarısında Kosova bölgesindeki sancak, nahiyeye ve köy teşkilâtı ile burada yaşayan halkın nüfusu, sosyal ve ekonomik meseleleri, verdikleri vergiler Vulçitrin livâsı mufassal defterinde belirtilmiştir (BA, TD, nr. 133, 234).

Osmanlı hâkimiyetinin ilk dönemlerinde bölgenin etnik ve dinî durumunda büyük bir gelişme olmadı. 1480'lerde Prizren civarındaki köylerde müslüman nüfus yoktu. Diğer yerlerde de durum buna benzemektedir. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Vulçitrin sancağında giderek müslüman nüfusta artışlar başladı. Vulçitrin, Prizren, Priştine gibi şehirler hızlı bir şekilde büyüdü ve kalabalık müslüman nüfusa sahip merkezler haline geldi. 1582-

1591 yılları arasında müslüman nüfus oranları İpek'te (Peja) % 90, Vulçitrin'da % 80, Priştine'de % 60, Prizren'de % 56, Novobërdo'da % 37, Trepça'da % 21 ve Janjevo'da % 15'e ulaşmıştı. Müslüman nüfusun çoğunluğunu, daha önce de Kosova'nın çeşitli yerlerinde oturmakta olan ve Osmanlı idaresi kurulduktan sonra iskân sahaları genişleyen Arnavutlar teşkil ediyor, ayrıca bu kesime Anadolu'dan göçen Türkler de yoğun olarak yerleşmiş bulunuyordu.

Kosova bölgesi, XVII. yüzyılın başında idarî taksimat bakımından kuzeyden Bosna, güneyden Rumeli eyaletinin sınırları içinde yer alıyordu. 1659-1660 yıllarında Kosova ovasından geçen Evliya Çelebi, Vulçitrin kasabasının 2000 hânelik sancak merkezi olduğunu, halkının Türkçe ve Arnavutça konuştuğunu, fakat Girit seferi dolayısıyla şehrin canlılığını kaybettiğini yazmaktadır (*Seyahatnâme*, V, 550 vd.). Kosova sahrası, Osmanlı hâkimiyetine geçişinden yaklaşık iki buçuk asır sonra kısa bir süre için Avusturya istilâsına mâruz kaldı. 1683 Viyana bozgunu üzerine Macaristan'ı işgal eden Avusturya ordusu 1688-1689'da Balkanlar'a girmiş ve Sırp'ların da yardımıyla Kosova ovasını zaptetmişti. Burası o esnada, geçici olarak Rumeli valiliğine getirilen Celâlî eşkıyabaşısı Yeğen Osman Paşa'nın tahakkümü altında bulunuyordu. Avusturyalılar, Kumanova merkez olmak üzere burada bir Sırp krallığı kurma girişiminde bulunmuşlarsa da (Râşid, II, 94-95) bu topraklar, çok geçmeden Mora seraskeri Koca Halil Paşa ve Kırım Hanı Selim Giray'ın Avusturyalılar'a karşı kazandıkları zaferle tekrar Türkler'in eline geçmiştir (1690). Bu olaylardan yaklaşık bir asır sonra Buşatlı Arnavut ailesinden İşkodra mutasarrıfı Kara Mahmud Paşa devlete kafa tutmaya ve Kosova'da bazı idarî işlere müdahale etmeye başlamıştı. 1786'da I. Abdülhamid tarafından "fermanlı" ilân edilen Mah-

Gjakova - Prizren yolu üzerindeki Terzi Köprüsü

mud Paşa, üzerine gönderilen hükümet kuvvetlerini Kosova'da yendi. III. Selim onu vezirlik rütbesiyle Yenipazar sancağı seraskerliğine getirerek isyanı önledi. Kosova sahrası, bu olaydan kırk yıl kadar sonra yine aynı aileden İşkodra Valisi Mustafa Paşa ile hükümet kuvvetlerinin tekrar çarpışmasına sahne oldu. 1828-1829 yıllarında 15.000 askerle Kosova sahrasına gelen Mustafa Paşa hükümet kuvvetlerini yendi, fakat Kosovalılar'ın kendisini desteklememesi üzerine Kaçanik ve Üsküp taraflarına çekilmek zorunda kaldı, yenilgiye uğrayınca da Arnavutluk'a kaçtı.

Birkaç defa daha isyancılarla devlet kuvvetlerinin çarpışma sahası olan Kosova, Tanzimat ve İslahat fermanlarının ilânı üzerine idarî bakımdan yeni bir statüye bağlandı. Büyük devletlerin müdahalesiyle yapılan ıslahat girişimleri sırasında Doksanüç Harbi öncesinde merkezi Sofya olmak üzere Niş ve Priştine yöresini içine alan bir Kosova vilâyeti teşkil edildi. Savaştan sonra vilâyet merkezi Priştine'ye nakledildi. İlk salnâmesinden (1296/1879) anlaşıldığına göre bu tarihte Kosova vilâyeti Priştine, Üsküp, Prizren, Yenipazar ve Debre sancaklarından meydana geliyordu. Ancak bu sancaklarda zaman zaman değişiklikler olmuş, bazı kazaların başka vilâyetlere bağlanması yüzünden Kosova vilâyeti bazan küçülmüş, bazan da genişlemiştir.

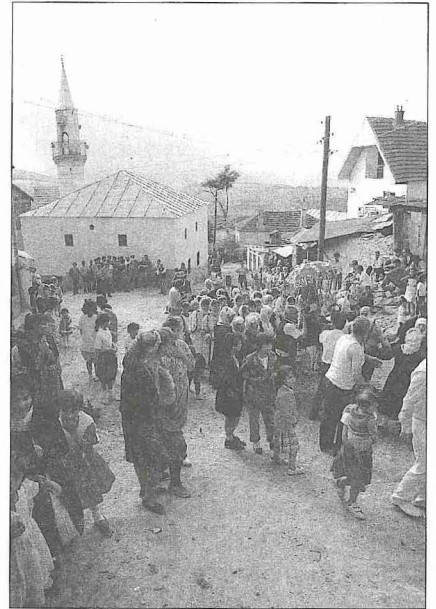
Kosova vilâyeti, Ayastefanos Antlaşması'nın (1878) 15. maddesi gereğince çoğu yerli halktan oluşan özel komisyonlarla yönetilecekti. Bu komisyonların vereceği karar uygulanmadan önce Osmanlı Devleti'ne arz edilecek, Osmanlı Devleti de Rusya ile görüştüktan sonra yürürlüğe girecekti. Ancak Ayastefanos Antlaşması'nı tâdil eden Berlin Antlaşması'nın 23. maddesine göre bu idare sisteminde değişiklik yapılmış, Osmanlı Devleti'nin Rusya ile değil Doğu Rumeli için kurulan Avrupa komisyonu ile istişare etmesi esası getirilmiştir. Öte yandan aynı antlaşmanın 25. maddesine göre Kosova vilâyetinin Yenipazar sancağının idaresi Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır. Fakat yeni idare usulünün uygulanıp uygulanmadığını denetlemek ve güvenliği sağlamak amacıyla Avusturya adı geçen sancağın her tarafında asker bulundurma, askerî ve ticarî yollar yapma yetkisini eline geçirmişti (*Muâhedât Mecmuası*, V [1298], s. 126). Bununla birlikte Bosna -Hersek'i ilhak eden Avusturya, Yenipazar sancağının her tarafını değil sadece Bosna sınırında

yeni kurulmuş olan Taşlıca sancağını işgal edebilmiştir. Bundan başka Gusinye ve Plav gibi yerlerin de aynı antlaşma gereğince Karadağ'a terki Kosova'da mahallî direnişlere yol açtı. Bâbiâli antlaşma hükümlerini yerine getiremedi. Bir yandan direnişçilere karşı asker sevk edilirken bir yandan da aynı vilâyet dahilinde Arnavutlar'ın hukukunu müdafaa maksadıyla İttihad Kongresi (Lidhja Shqiptare e Prizrenit) adı altında daha antlaşmanın akdinden önce bir birlik oluşturulmuştu. İlk toplantısını 1878'de Prizren'de yapan cemiyet mensuplarının hazırladığı esaslara göre Kosova, merkezi Manastır olmak üzere "tevhîd-i vilâyet" adı altında imtiyazlı statüde yeniden kurulacak ve başına Gazi Ahmed Muhtar Paşa getirilecekti. Berlin Antlaşması'ndan sonra tevhîd-i vilâyet taraftarları özellikle Manastır civarında faaliyetlerini daha da arttırınca Priştine mevkii kumandanı Ahmed Paşa askerî müdahalede bulundu. Onun sert tutumu bir süre Priştine'yi Arnavutlar'ın saldırısından koruduysa da yerli halkın Bâbiâli'ye düşmanlığı arttı. Nihayet bu ittifadın bir an önce gerçekleşmesi için çalışan reislerden Süleyman Vokşi, yanındaki Arnavut gönüllüleriyle Ocak 1881'de Üsküp, Priştine ve Mitroviça'yı ele geçirerek Kosova ovasını baştan başa işgal etti. Ancak ertesi yıl Osmanlı hükümetinin gönderdiği kuvvetlerle Arnavut ittifatçıları arasında yapılan savaşın ardından Arnavutlar dağıldı. II. Abdülhamid, bir yandan Arnavutlar üzerine asker sevk ederken diğer yandan onları himaye edici bir siyaset izliyordu. Bu politikadan istifade eden Arnavutlar, 1883 yılına doğru Kosova ovasına kadar olan bütün köyleri hükümleri altına aldılar. Kuzeye doğru çekilen ahalinin yerine Arnavutlar yerleşmeye başladı. Vilâyet merkezi 1888'de Üsküp'e nakledildi. Son idarî taksimata göre vilâyet Üsküp, Priştine, Seniçe (Sjenica), İpek, Taşlıca ve Prizren sancaklarına ayrıldı. II. Meşrutiyet'in ilânına kadar bu yörede birçok isyan ve ihtilâl daha oldu. II. Abdülhamid'e telgraf çeken 30.000 kişinin toplandığı Firzovik (Ferizaj) Kosova'nın Priştine sancağına bağlıdır.

Kânûn-ı Esâsî'nin tekrar yürürlüğe girmesinden sonra Meşrutiyet'e ilk muhalefet hareketinin de yine Kosova'dan çıktığı görülmektedir. II. Abdülhamid'in teveccühünü kazanmış olan İsâ Boletini, Mitroviça civarında bir kuleye kapanarak nişancı taburları ile mücadeleye girişti, ardından vergi meseleleri yüzünden ayaklanan Arnavutlar'ın tenkili için Kosova'ya

asker sevk edilerek silâh toplattırıldı. Hükümet tekrar Arnavutlar'ı himaye siyasetine dönerek siyasî suçluları affetti, yıkılan yerlerin bedelini ödeyip halka hoş görünmeye çalıştı. 1911 yılında Sultan Reşad Rumeli seyahatine çıkarak Kosova'ya kadar gitti. Hudâvendigâr Meşhedi civarında kılınan cuma namazından sonra padişah adına halka hitap eden Sadrazam İbrâhim Hakkı Paşa yaptığı konuşmada Arnavutlar'ı överek bazı fesatçıların sözlerine kanmamalarını ve tahriklere kapılmamalarını tavsiye etti. Bu seyahatten hiçbir sonuç alınamayınca bu defa İstanbul'dan birinci fırka Kosova'ya gönderildi. Ancak gelen askerler âsileri cezalandıracaklarına Yakovalı (Çjakova) Rızâ Bey'in hileleriyle Arnavutlar'la iş birliği içine girdiler. Sırp, Bulgar ve Karadağ çetelerinin Osmanlı sınırlarında olaylar çıkardıkları sırada Rızâ Bey etrafındaki şakîlerle Kosova'da ayaklandı ve Selânik'e doğru ilerlemeye başladı. Dış meselelerin arttığı bir sırada içerideki karışıklıklarla uğraşmak istemeyen Bâbiâli, Kosova'da yaşayan Arnavutlar'ın muhtariyet taleplerini kabul etmek zorunda kaldı. Ancak bu imtiyazlar henüz kesinlik kazanmadan Balkan Savaşı çıktı. Sırp lar hiç direniş görmeden sınırı geçtiler ve hemen bütün Kosova sahrasını işgal ettiler. Osmanlı ordusu güneye doğru çekildi. Yalnız Priştine şehri mevziî dire-

Kosova'da bir köy düğünü görüntüsü

niş gösterebildi. Bu işgal Kosova ovasını ve vilâyetini Osmanlı Devleti'nden kesin olarak ayırdı.

30 Mayıs 1913 Londra Antlaşması ile Kosova vilâyeti Sırbistan'a terkedildiği sırada nüfusun çoğunluğunu Üsküp sancağının güneydoğu yönünde müslüman Türkler ve Bulgarlar, Yenipazar tarafında Arnavut ve Boşnaklar, Taşlıca sancağında tamamen Boşnaklar, Prizren, İpek ve Priştine sancakları ile Üsküp sancağının kuzey ve batı taraflarında ise Arnavutlar teşkil ediyordu. Müslümanlardan başka Slav ırkından olan Sırp ve Bulgarlar Ortodoks, bir kısım Arnavutlar ise Katolik ve Ortodoks idiler. Vilâyet dahilinde, Osmanlı Devleti zamanında resmî nüfus sayımı olmamakla birlikte 1 milyon kadar nüfus bulunduğu ve bunun dörtte üçünün müslüman olduğu tahmin edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr, 4, 9, 16, 133, 234; BA, *Vuçitern Livası Mirlivâ Hasları Defteri*, nr. 23; *Kosova Vilâyeti Maarifi Hakkında Bir Lâyihâ*, İÜ Ktp., nr. 4331; *Âşıkpaşazâde, Târih*, s. 62, 63, 74, 134; Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âli-Osmân*, s. 25; Neşri, *Cihannümâ* (Taeschner), s. 70, 82, 139-141, 174; Hoca Sâdeddin, *Tâcüt-tevârih*, İstanbul 1279, I, 113, 117, 122; Ayn Ali, *Kavânin-i Âli-Osmân*, s. 12, 41; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, Beyazıt Devlet Ktp., nr. 4966, vr. 88^v vd.; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, 550 vd.; Hezârîfen, *Tel-hîsü'l-beyân*, vr. 57^a-58^b; Naîmâ, *Târih*, IV, 126-153, 251; Râşid, *Târih*, II, 94-95; Hammer (Atâ Bey), II, 112, 237, 251-255; *Kosova Vilâyeti Sal-nâmesi*, sene: 1296, 1300, 1302, 1305, 1311, 1314, 1318; G. Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire ottoman*, Paris 1903, IV, 183; Lutfi, *Târih*, I, 259-262; II, 38; III, 180-202; Manastırlı İsmail Hakkı, *Kosova Sahrası Mev'izası*, Selânik 1328; Boucabeille, *La guerre turco-balkanique 1912-1913*, Paris 1913, s. 101 vd.; K. Kostić, *Naši Novi Gradovi na Jugu*, Beograd 1922, tür.yer.; N. Iorga, *Histoire des états balcanique jusqu'à 1924*, Paris 1925, tür.yer.; Halil Sedes, *Bosna-Hersek ve Bulgaristan İhtilâlleri*, İstanbul 1946, Ks. 1, s. 179; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 256, 260,

413, 417-427, 435-439, 446-450; II, 13-15; Hüseyin Şevket, *Kosova Sahrası*, Selânik 1372; Selami Fulaha, *Lufta Shqiptaro-Turke në Shekullin XV-Burime Osmane*, Tiranë 1968, tür.yer.; a.mlf., *Qëndresa e Popullit Shqiptar Kundër Sundimit Osman nga Shekulli XVI Deri në Filim të Shekullit XVIII (Dokumente Osmane)*, Tiranë 1978, tür.yer.; P. Thëngjilli, *Kryengritjet Popullore në Vitet 30 të Shekullit XIX (Dokumente Osmane)*, Tiranë 1978, tür.yer.; Kristaq Prifti, *Lidhja Shqiptare e Prizrenit në Dokumentet Osmane 1878-1991*, Tiranë 1978, s. 3-15, 17-272; Skender Rizaj, *Lidhja Shqiptare e Prizrenit në Dokumente Angleze: The Albanian League of Prizren in the English Documents*, Prishtinë 1978, tür.yer.; a.mlf., *Shqiptarët dhe Serbët në Kosovë*, Prishtinë 1991, s. 9-145; a.mlf., "Roli i Shqiptarëve në Krijimin e Perandorisë Osmane", *Vjetar*, Prishtinë 2001, s. 13-38; a.mlf., "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kosova Eyaletinin İktisadi Durumu", *POF*, XXX (1980), s. 369-379; Aleks Buda v.dğr., *Historia e Popullit Shqiptar I-II*, Prishtinë 1979, tür.yer.; Kristo Frashëri, *Lidhja Shqiptare e Prizrenit 1878-1991*, Tiranë 1979, s. 91-238; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1980-1990*, Ankara 1991, II, 236 vd.; Muhamet Pirraku, *Ripushtimi Jugosllav i Kosovës 1945*, Prishtinë 1992, s. 11-185; *Birinci Kosova Sempozyumu: Bildiriler*, Ankara 1992; Muhammed Aruçi, "Eski Yugoslavya-II", *Günümüz Dünyasında Müslüman Azınlıklar*, İstanbul 1998 (III. Kutlu Doğum İlmî Toplantısı, Tebliğler), s. 171-196; Noel Malcolm, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin* (trc. Özden Arıkan), İstanbul 1999; Abdullah A. Bytyçi, *Terrori Shtetëror dhe Gjenocidi Serbo-Malazias në Kosovë 1878-1991*, Prishtinë 2001, tür.yer.; Hakif Bajrami, *Kosova-njëzetë shekuj të identitetit të saj*, Prishtinë 2001, s. 13-74; *Muâhedât Mecmuası*, IV, İstanbul 1298, s. 183-194; V (1298), s. 126; Ubeydullah Es'ad, "İstanbul'dan Meşhed-i Hudâvendigâr'a", *Resimli Kitap*, V/30, İstanbul 1327, s. 511-533; *Kâmûsü'l-a'lâm*, V, 3746-3748; VI. Çorović, "Kosovo", *Narodna Enciklopedija Srpsko-Hrvatsko-Slovenačka*, Zagreb 1926, II, 433 vd.; V. Radovanović, "Kosovo Polje", a.e., II, 434-438; M. Münir Aktepe, "Kosova", *İA*, VI, 869-876; a.mlf., "Koşova", *EP* (Fr.), V, 273-275; Kosovka Ristić, "Kosovo", *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1962, V, 334-335; Mihailo Dinić, "Kosovska Bitka", a.e., V, 335-337.

▲ MÜNİR AKTEPE

15 Ocak 1999'da Reçak'taki (Kosova) katliamdan sonra kılınan toplu cenaze namazı

Osmanlı Dönemi Sonrası (1913-2002).
I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Krallık Yugoslavyası döneminde Kosova'nın sosyal ve etnik yapısında değişimler oldu. 1919-1941 yılları arasında Kosova'daki müslümanların büyük bir kısmı göç ettirildi. Aynı dönemde Kosova'da kolonizasyon programı da uygulandı ve çeşitli bölgelerden hıristiyan halk buraya yerleştirildi. Özellikle kuzeyden Toplica, Lika ve Jupa'dan Ortodoks Sırlar, hatta Katolik Hırvat ve Slovenler Kosova'ya getirildi. Kosova'daki Mitrovica şehrinde Mihajlo Keserović başkanlığında olağan üstü komiserlik ilân edildi. 10 Mart 1920 tarihine kadar Arnavut halkını silâhsızlandırma kanunu çıkarılıp Sırbistan'daki Niş ve Kruşevac şehirlerinde toplama kampları hazırlandı. Buna karşı Hasan Prishtina, Bajram Curri ve Azem Bejta liderliğindeki silâhlı mücadele devam ederken siyasi açıdan da Bashkimi ve Komiteti i Kosovës adıyla bilinen iki siyasi parti çalışmaktaydı. Bashkimi, 1921 yılına kadar Üsküp'te Necip Bey Draga başkanlığında ve 1921-1944 tarihleri arasında Ferhat Draga başkanlığında yönetilmiştir. Komiteti i Kosovës ise Hoxha Kadri Prishtina başkanlığında İşkodra'da faaliyetini sürdürmekteydi (1918-1941). 1938'de Krallık Yugoslavyası ile Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanan Yugoslavya-Türkiye Konvansiyonu'na göre 1938-1944 yılları arasında Türkler, Arnavutlar ve diğer müslüman unsurlar arasında Kosova'dan Türkiye'ye büyük bir göç hareketi başlatıldı (Bajrami, *Kosova-njëzetë shekuj të identitetit të saj*, s. 66).

II. Dünya Savaşı esnasında 1941'de Kosova'nın büyük bir kısmı, dönemin faşist İtalyası ile iş birliği içerisinde olan Arnavutluk'a ilhak edildi. Mitrovica, Podujeva, Vushtrria ve Tregu i Ri bölgeleri Hitler Almanyası tarafından işgal edilip Almanyaya iş birlikçisi olan Nedić'in idaresindeki Sırbistan'a verildi. Kaçanik, Vitia, Preşova, Üsküp, Kumanova ve Gilan'ın bir kısmı Bulgaristan'a katıldı. Savaşın sona Tito liderliğinde kurulan yeni idare Kosova'daki müslüman gruplar için ümit verici olmadı. Yugoslavya Komünist Partisi nezdinde fazla üyesi bulunmayan müslümanlara savaş döneminde düşmanla iş birliği ve savaş zengini gibi suçlar yüklenip aydın kesimin büyük bir kısmı yargılandı. 1945 yılının Şubat ayında Sırp Devleti Kosova'da olağan üstü hal ilân etti. Aynı yılın temmuz ayında Yugoslavya Devleti tarafından Prizren'de tertiplenen bir toplantıda Kosova'ya Sırbistan Cumhuriyeti sınırları